

Socio-emocionalne odrednice straha od COVID-19 virusa

Lovrinčević, Dorotea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:732613>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
Diplomski studij socijalnog rada

Dorotea Lovrinčević

Socio-emocionalne odrednice straha od COVID-19 virusa
DIPLOMSKI RAD

Mentor: Doc.dr.sc. Koraljka Modić Stanke

Zagreb, 2022.

SADRŽAJ

1. Sažetak	
2. Uvod	1
2.1. Privrženost	2
2.2. Socijalna podrška	5
2.3. Strah od COVID-19 virusa , zabrinutost za bliske osobe i gubitak.....	7
3. Cilj, problemi i hipoteze istraživanja	9
4. Metoda.....	10
4.1. Uzorak	10
4.2. Postupak.....	12
4.3. Mjerni instrumenti	12
4.4. Obrada podataka.....	14
5. Rezultati	15
6. Rasprava	19
6.1. Metodološka ograničenja i doprinos istraživanja	22
7. Zaključak.....	24
8. Literatura.....	25

1. SAŽETAK

Socio-emocionalne odrednice straha od COVID-19 virusa

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati strah od COVID-19 virusa s obzirom na stil privrženosti, percepciju socijalne podrške, strah od gubitka bliskih osoba i doživljeni gubitak u djetinjstvu. Istraživanje je provedeno putem online ankete na 240 punoljetnih ispitanika (77.9% žena) u dobi od 18 do 59 godina ($M=26,9$; $SD=8,4$). Obradom podataka utvrđeno je da je strah od COVID-19 virusa značajno (pozitivno) povezan sa strahom od gubitka bliske osobe ($r=0,634$, $p<0.01$). Nadalje, u skladu s hipotezama, utvrđeno je da se osobe sa nesigurnim stilom privrženosti značajno više boje COVID-19 virusa ($U=5857$, $p<0,05$) i gubitka bliske osobe ($U=5536$, $p<0,05$) nego li osobe sa sigurnim stilom privrženosti. Suprotno očekivanju, pokazalo se da značajan gubitak u djetinjstvu ($M-W U=6247$, $p>0,05$) i percipirana socijalna podrška ($r=0,068$, $p>0,05$) ne doprinose objašnjenju straha od COVID-19 virusa. Istraživanje je pridonijelo boljem uvidu u složenost konstrukta straha od COVID-19 virusa i boljem razumijevanju njegovih odrednica pomoću kojih se u budućnosti može bolje fokusirati na one osobe kojima je potrebna dodatna pomoć i podrška u nošenju sa strahom od COVID-19 virusa i izazovima tijekom pandemije.

Ključne riječi: strah od COVID-19 virusa, strah od gubitka bliske osobe, stil privrženosti, socijalna podrška

1. ABSTRACT

Social-emotional determinants of fear of COVID-19 virus

The objective of this study was to examine the fear of COVID-19 virus regarding to the style of attachment, the perception of social support, the fear of losing a close person and the loss of loved ones experienced in childhood. The survey was conducted through an online survey of 240 adult respondents (77.9% of women) aged 18 to 59 ($M=26.9$; $SD=8.4$). Data analysis has shown that there is a significant (positive) correlation between the fear of COVID-19 virus and the fear of loss of a close person ($r=0.634$, $p<0.01$). Furthermore, in accordance with hypotheses, it has been found that people with an insecure style of attachment are significantly more afraid of COVID-19 virus ($M-W U=5857$, $p<0.05$) and the loss of a close person ($M-W U=5536$, $p>0.05$) than people with a secure style of attachment. Contrary to expectations, significant childhood loss ($M-W U=6247$, $p>0.05$) and perceived social support ($r=0.068$, $p>0.05$) do not contribute to explaining the fear of COVID-19 virus. The research has contributed to a better insight into the complexity of the fear of COVID-19 virus and a better understanding of its determinants, which can help in better focusing on those people who need additional assistance and support in dealing with the fear of COVID-19 virus and the challenges during the pandemic.

Keywords: fear of COVID-19 virus, fear of losing a close person, style of attachment, social support

Izjava o autorstvu rada

Izjava o izvornosti

Ja, Dorotea Lovrinčević pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Dorotea Lovrinčević v.r.

(potpis studenta)

2. UVOD

U posljednje dvije godine čovječanstvo je suočeno s pandemijom koja je donijela izvanredna stanja s različitim ograničenjima slobodnog kretanja te preventivne mjere kao što su izolacija, nošenje zaštitnih maski, socijalno distanciranje i ograničenja okupljanja. Sve te, ali i druge mjere imale su svoju svrhu sprječavanja širenja zaraze i zaštite života, no nerijetko su bile praćene povećanim osjećajem straha i zabrinutosti - koji su često odgovori na situacije opasnosti i neizvjesnosti. Pa ipak u takvim situacijama povećanog straha i nesigurnosti ne reagiraju svi jednako; tu do izražaja dolaze naši stilovi privrženosti kroz koje percipiramo opasnost i (ne)pouzdamo se u socijalnu podršku (Steel, 2020.).

Privrženost možemo definirati kao odnos između dvije osobe koje imaju jake emocionalne veze i trude se održati svoje odnose, dok je stil privrženosti način povezivanja s ljudima temeljen na iskustvu (Aisworth i sur., 1978., prema Durkin i sur., 2003.). Interakcija s drugima i stvaranje bliskih odnosa započinje već rođenjem kada nam je kao novorođenčetu potrebna pomoć i briga u procesu preživljavanja i odrastanja. Upravo u tim prvim koracima života, a onda i kasnije, vidimo kako je fizička i emocionalna podrška važna jer, osim što donosi osjećaj zadovoljstva i dobrobiti, bez nje nije moguć čovjekov opstanak, rast i razvoj u vremenima potrebe (Gere i MacDonald, 2010.). Baumeister i Leary (1995.) navode kako osjećaj pripadanja predstavlja temeljnu čovjekovu potrebu. Međutim, ta potreba od najranije dobi neće kod svih ljudi biti zadovoljena u jednakoj mjeri što će rezultirati različitim stilovima privrženosti koji će utjecati na način stvaranja bliskih odnosa i traženje socijalne podrške u budućnosti.

Socijalna podrška u vremenima potrebe predstavlja razmjenu resursa između najmanje dvije osobe koju primatelj ili davatelj percipiraju kao pokušaj povećanja određene dobrobiti onog pojedinca koji ju prima (Shumaker i Brownell, 1984.). Često želja za bliskim odnosima i podrškom u vremenima potrebe i straha potiče te usmjerava čovjekovo ponašanje prema iskustvima ugodnih i toplih socijalnih interakcija koje tako omogućuju osjećaj prihvaćenosti i pripadnosti (Baumeister i Leary, 1995.). Međutim, ponekad izgradnja i održavanje bliskih odnosa, podrške i privrženosti može

biti teško zbog osjetljivosti na odbacivanje i nepovjerenja koje osoba može imati zbog doživljenih iskustava/gubitaka u ranijoj dobi (Field i Pond, 2018.).

2.1. PRIVRŽENOST

Individualnim razlikama u socio-emocionalnom razvoju pojedinaca i razvojem privrženosti prema primarnom skrbniku u ranoj dobi bavio se John Bowlby (1969.) u svojoj teoriji privrženosti. Prema teoriji, stvaranje ranih veza i kvaliteta brige u dojenačkoj dobi predstavlja temelj za formiranje stila privrženosti, ali i temelj za kasnije funkcioniranje pojedinca (Bowlby, 1988.). Prve empirijske testove Bowlbyjeve teorije proveli su Ainsworth i suradnici (1978., prema Collins i Read, 1990.) koji su pretpostavili tri moguća osnovna stila privrženosti: sigurni, anksiozno-ambivalentni i anksiozno-izbjegavajući. Sigurna privrženost u bilo kojoj dobi karakterizira povjerenje u dostupnost i reaktivnost na figure privrženosti. Osoba se osjeća ugodno pri međuovisnosti i intimnosti, ne boji se napuštanja i ima povjerenja prema drugima (Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.). Anksiozna i ambivalentna privrženost i u dojenačkoj i u odrasloj dobi obilježena je nedostatkom povjerenja u figuru privrženosti. Ambivalentnost je povezana s otvorenim tjeskobom i željom za većom međuljudskom bliskošću, osoba smatra da ju drugi ne vole dovoljno i boji se da će biti napuštena. Izbjegavajuća privrženost je povezana s prikrivenom tjeskobom i sklonosti za međuljudskom distancom. Osoba se osjeća nelagodno ako joj se netko previše približi te je prisutna nepovjerljivost (Blažeka Kokorić i Gabrić, 2009.).

Bartholomew (1997., prema Kirkpatrick i Hazan, 1994.) kasnije proširuje trodijelni sustav na četverodijelni sustav podijelivši izbjegavajući stil na dva: plašljivi izbjegavajući stil - pojedinac ima želju za održavanjem socijalnih kontakata, ali se boji njihovih posljedica te odbijajući izbjegavajući stil - pojedinac u obrani poriče potrebu za socijalnim kontaktom. Takav model zasnovan je na dvije dimenzije: u djetinjstvu učimo o vlastitoj društvenoj vrijednosti (model o sebi) i o onome što pokreće druge ljude (model o drugima), odnosno trebamo li prići ljudima jer su ugodni ili ih izbjegavati jer je bolno biti s njima. U istraživanjima se spominje kako iskustvo u djetinjstvu predstavlja temelj individualnog stila privrženosti osobe, koji ostaje prilično stabilan u odrasloj dobi (uz moguće promjene pod utjecajem pozitivnih

iskustava) i može pružiti predložak za određivanje načina na koji ljudi percipiraju i reagiraju na različite situacije (Vrticka i Vuilleumier, 2012.).

Kroz proučavanje teorije dolazi se do zaključaka kako ono što je započelo kao karakteristika odnosa između dojenčeta i njegovatelja postaje zapravo osobina dojenčeta (Sroufe i Fleeson, 1986.). Kasnije se potvrdilo kako stil privrženosti ima ključnu ulogu u vršnjačkim i prijateljskim odnosima, u emocionalnoj regulaciji, socijalnoj prilagodbi, razvoju socijalnih vještina, svakodnevnom društvenom funkcioniranju te otpornosti na stres (Rajkumar, 2020.). Prema teoriji privrženosti interakcija s dostupnom i podražavajućom figurom privrženosti daje osjećaj sigurnosti i ublažava uznemirenost te potiče u osobi pozitivne emocije, zbog čega sigurno privržene osobe ostaju pribrane pod stresom što doprinosi emocionalnoj dobrobiti, ali i mentalnom zdravlju (Bonanno, 2004., prema Mikulincer i Shaver, 2007.).

Stil privrženosti kod odraslih osoba povezan je s psihološkim i biološkim sustavima koji reguliraju procjenu prijetnji (stresora), odgovor i oporavak (Bowlby, 1969.). Kada u stresnu situaciju (kao što je pandemija) ljudi ulaze s već postojećim ranjivostima koje oblikuju njihovu percepciju stresa i zabrinutost (npr. nesigurna privrženost, depresija, neučinkovite strategije regulacije emocija, neuroticizam) to može ometati učinkovitu prilagodbu (Pietromonaco i Overall, 2022.). Međutim, ukoliko je osoba ocijenila figuru privrženosti (roditelje/skrbnike) kao dostupne i podražavajuće, to kod nje kreira „rezervoar“ korisnih znanja kao što je emocionalna regulacija, suočavanje sa stresnim situacijama i osvještavanje uznemirenosti te traženje podrške i bliskosti (Mikulincer i Shaver, 2007.). Kada se suočavaju s prijetnjama sigurno privržene osobe imaju povjerenje u svoju okolinu te su optimistični u pogledu posljedica stresnog događaja, imaju osjećaj učinkovitosti i vlastite vrijednosti te vjeruju u svoju sposobnost suočavanja s prijetnjom (Mikulincer i Shaver, 2007.). Drugim riječima, u vrijeme stresa, pojedinci sa sigurnom privrženošću mogu procijeniti svoje sposobnosti i ograničenja u suočavanju s prijetnjom i prikladno odgovoriti na njih.

Dakle, u interakciji s figurama privrženosti, sigurno privržene osobe uče kako mogu otvoreno iskazati svoju ranjivost i potrebe te takav pristup može voditi do pozitivnih rezultata. Nadalje, mogu naučiti kako samostalno mogu rješavati probleme te da traženje podrške od drugih može biti efektivan način ojačavanja kapaciteta nošenja s

poteškoćama čime mogu smanjiti razinu uznemirenosti (Mikulincer i Shaver, 2007.). Štoviše, kada je osoba sigurna u dostupnu podršku od strane drugih u vrijeme potrebe, ona može izazove prihvatiti kao put prema proširenju percepcije i samoaktualizaciji (Mikulincer i Shaver, 2007.).

S druge strane, istraživanja potvrđuju kako osobe s nesigurnim stilovima privrženosti često teže neadaptivnim emocionalnim odgovorima i ponašanju na stresne događaje (Moccia i sur., 2020.). Oni s anksiozno-ambivalentnim stilom privrženosti u stresnim situacijama često osjećaju bespomoćnost i manjak pouzdanja u socijalnu podršku (Campbell i Marshall, 2011.). Dakle, kada se suočavaju sa stresom i rizičnim čimbenicima, osobe anksiozno-ambivalentnog stila, sklone su previše naglašavati stresore (Moccia i sur., 2020.), pretjerano reagirati te stresne životne događaje povezivati s njihovom percepcijom sebe (Ogle i sur., 2016., prema Segal i sur., 2021.).

Posljednji stil privrženosti je izbjegavajući kojeg karakterizira to što u stresnim situacijama realitet gledaju kao nepredvidljiv u kojem je moguće vjerovati samo sebi (DeWall i sur., 2011.). Često osobe s takvim stilom privrženosti izbjegavaju emocionalnu bliskost s drugima, osjećaju se nelagodno u bliskim vezama (DeWall i sur., 2011.), vide druge negativno te imaju nisko samopoštovanje (Carvallo i Gabriel, 2006., prema Segal i sur. 2021.). Istraživanje koje su proveli Levy i suradnici (2011., prema Segal i sur. 2021.) pokazalo je kako u stresnim situacijama, osobe s izbjegavajućim stilom privrženosti pokušavaju smanjiti svoju reakciju na situaciju i potiskuju/poriču negativne osjećaje. Međutim, prema nekim autorima, u stresnim situacijama umjerene razine pokazuju samopouzdanje u suočavanju s prijetnjom, baš kao i osobe sa sigurnim stilom privrženosti (Mikulincer i sur., 2000.).

Kako je privrženost povezana sa strahom od koronavirusa u starijoj dobi istraživali su Leonardi i suradnici (2021.) koji su pokazali kako postoji razlika u doživljaju razdvojenosti i doživljaju komunikacije na daljinu s bliskim osobama u vrijeme pandemije s obzirom na stil privrženosti koji osoba ima. Nesigurno privrženi ispitanici su u istraživanju pokazali viši stupanj stresa zbog odvojenosti od bliskih osoba, dok su sigurno privržene osobe imale pozitivnije poglede na situaciju i isticale prednosti tehnologije koja olakšava udaljenost. Upravo takvi rezultati potvrđuju zaključak Mikulincera i Shavera (2007.) kako iskustvo dostupne figure privrženosti i stvoreni

sigurni stil privrženosti daje osobi osjećaj nade i optimizma da je većina problema u životu rješiva, pogotovo uz podršku bliskih osoba. Nadalje, Moccia i suradnici (2020.) u svom istraživanju ispitali su utjecaj stila privrženosti na psihološki stres tijekom pandemije COVID-19 te zaključili da su osobe s anksioznim stilom privrženosti izložene visokom riziku od psiholoških poteškoća tijekom pandemije.

Steele (2020.) naglašava da gubitak osobe do koje nam je stalo predstavlja primarni izvor straha u ljudskom životu te smatra kako (sigurna) privrženost moderira osjećaj straha i stresa u kriznim vremenima kao što je doba pandemije. Steele i Croft (2008., prema Steel, 2020.) navode kako s vremenom sigurno privržene osobe razvijaju svoje komunikacijske vještine čime mogu i žele podijeliti svoje osjećaje s drugima te tako neugodne osjećaje (kao što su zabrinutost i strah u vrijeme pandemije) učiniti manje prijetećima. S druge strane, pojedinci koji imaju izbjegavajući stil privrženosti imaju tendenciju distanciranja od bliskih osoba kada su ugroženi (Overall, i sur., 2014.) što može negativno utjecati na njih s obzirom na spoznaje o važnosti socijalne podrške.

2.2. SOCIJALNA PODRŠKA

Socijalna podrška javlja se kroz interpersonalne odnose ljudi i važan je dio ljudskoga života. Naime, kroz različita istraživanja utvrdilo se kako upravo socijalna podrška ima pozitivne učinke na čovjekovu dobrobit, zdravlje, ali i prilagodbu u stresnim situacijama (Cohen i Wills, 1985.). Barrera i suradnici (1981.) definiraju socijalnu podršku kao različite oblike pomoći i asistencije koje pružaju članovi obitelji, prijatelji i značajni drugi kroz različite društvene interakcije. Wills (1991., prema Cohen i Wills, 1985.) definira socijalnu podršku kao percepciju ili iskustvo osobe da je voljena i cijenjena te da je dio društvene mreže, uzajamne pomoći i obveza. Glavna podjela socijalne podrške je na instrumentalnu, socio-emocionalnu i informacijsku pomoć (House, 1981.). Prema House (1981.) instrumentalna pomoć odnosi se na stvari ili usluge koje drugi pruže, socio-emocionalna podrška na pružanje brige i suosjećanja, a informacijska pomoć uključuje savjet ili informacije koje se odnose na trenutni problem.

Također, na socijalnu podršku može se gledati kao na individualno percipiranu socijalnu podršku i primljenu socijalnu podršku (Eagle i sur., 2019.). Percipirana socijalna podrška podrazumijeva subjektivnu procjenu - na koji način osobe percipiraju prijatelje i članove obitelji te njihovu dostupnost za pružanje različitih oblika socijalne podrške u vrijeme potrebe, dok se stvarno ukupna socijalna podrška odnosi na stvarnu količinu primljene podrške (Eagle i sur., 2019.). Jedan od važnih faktora koji stvara individualne razlike kod osoba u kontekstu socijalne podrške je stil privrženosti koji ima svoju ulogu u stvaranju socijalne dinamike i podrške (Horowitz i Strac, 2010.). S obzirom na to, sigurno privržene osobe su više sposobne uključiti se u efektivnu potragu za podrškom te ju i natrag pružati drugima, dok s druge strane nesigurno privržene osobe vjerojatnije će imati manje želje za traganjem i osiguravanjem podrške za druge (Horowitz i Strac, 2010.).

Razvojem konceptualizacije ovog pojma i daljnjim istraživanjem zaključilo se kako je socijalna podrška važan čimbenik u procesima utjecaja stresnih događaja na osobu jer socijalni činitelji i interpersonalni odnosi mogu zaštititi pojedinca od negativnih posljedica stresa (Heller i sur., 1986.). Ozbay i suradnici (2007.) spominju kako socijalna podrška može povećati otpornost na stres i pomoći u zaštiti od razvoja psihopatologije povezane s traumom. Ipak, važno je spomenuti kako utjecaj stresa ovisi od njegovom intenzitetu i trajanju, ali i snazi izvora podrške (Heller i sur., 1986.). Nadalje, razina socijalne podrške može biti ovisna o sposobnosti pojedinca da aktivno traži podršku, da koristi podršku koja mu je dana i da aktivno održava odnose sa značajnim osobama (Collins i Read, 1990.). Kao posljedice socijalnog distanciranja i mjera zabrane druženja kako bi se spriječilo širenje virusa, ljudi su bili odvojeni od svoje socijalne podrške te je održavanje odnosa time bilo otežano. Direktne žive interakcije s drugima osim najbliže nuklearne obitelji bile su gotovo nemoguće i ponekad protiv zakona te je samim time traženje potrebne podrške izvan obitelji i kućanstva bilo ograničeno (Dabkowska i Dabkowska-Mika, 2021.) pa se postavlja pitanje je li zbog odvojenosti od socijalne podrške strah vezan uz pandemiju bio veći?

2.3. STRAH OD COVID-19 VIRUSA , ZABRINUTOST ZA BLISKE OSOBE I GUBITAK

Odvojenost od bliskih osoba, a time i dijela socijalne podrške može stvoriti određeni strah i nesigurnost koji se često javljaju kao odgovor na određenu opasnost. Nažalost, kada je prijetnja neizvjesna i kontinuirana, kao u trenutnoj pandemiji koronavirusa, strah može postati kroničan i opterećujući (Merstens i sur., 2020.). Pandemija uzrokovana COVID-19 virusom izazvala je u cijelom svijetu nesigurnost i strah, što je utjecalo na psihološku dobrobit ljudi i mentalno zdravlje (Segal i sur., 2021.). Huang i Zhao (2020., prema Segal i sur., 2021.) identificirali su narušenu kvalitetu sna i simptome generalizirane anksioznosti i depresije u populaciji tijekom epidemije COVID-19. Ovim istraživanjem želi se dobiti odgovor na pitanje što to određuje kako ćemo reagirati na strah i što je to povezano sa stupanjem straha koji ćemo doživjeti.

Taylor i suradnici (2020.) u svom radu pojašnjavaju pojam covid stresnog sindroma koji predstavlja stanje povećanih razina psiholoških smetnji koje se javljaju kao odgovor na COVID-19 pandemiju. Uključuje doživljaj opasnosti od same zaraze virusom, strah od nepovoljnih socio-ekonomskih posljedica pandemije, ksenofobiju, kompulzivno provjeravanje znakova zaraze i simptoma, strah od stranaca kao potencijalni prenositelji virusa te izraženu potrebu za smirivanjem od strane bližnjih (Taylor i sur., 2020.). Mjere socijalnog distanciranja, samoizolacija i ograničavanje vremena provedenog na otvorenom, ugrozile su društveni život ljudi te otežale održavanje socijalnih kontakata što je dovelo do povećane pojave covid stresnog sindroma (Taylor i sur., 2020.).

Schimmenti i suradnici (2020.) identificirali su četiri domene straha - strah za tijelo, strah za značajne druge, strah od neznanja i strah od nedjelovanja. Iako kroz istraživanje Schimmenti i suradnici (2020.) pružaju početni pregled različitih područja i vrsta strahova koji se odnose na pandemiju koronavirusa, nisu dali podatke o tome koji straha je najzastupljeniji od navedenih strahova niti odrednice koje dovode do pojačanih strahova. Istraživanje Mertensa i suradnika (2020.) demonstriralo je da su povećani rizici od zaraze COVID-19 virusom za bliske osobe bili pozitivno povezani s većim strahom od COVID-19 virusa. To bi značilo da ukoliko je pojedincu bliska

osoba u ugroženoj skupini te zarazom može imati teže čak i smrtne posljedice, osoba će češće iskazivati veći stres i zabrinutost vezanu uz COVID-19 virus. Također, ispitanici su iskazali zabrinutost za različita područja, no najčešći odgovor je bila zabrinutost za druge čime vidimo kako ipak postoji najzastupljeniji aspekt u ukupnom strahu od virusa (Mertens, 2020.). Strah od virusa može se predvidjeti i percipiranim resursima suočavanja sa strahom. Resursi za suočavanje odnose se na dostupne (mentalne) resurse za ublažavanje potencijalne prijetnje (Taylor i Stanton, 2007., prema Mertens i sur., 2020.). Ipak možemo se zapitati može li percipirane resurse za suočavanje nadvladati prethodno iskustvo gubitka i time povećati razinu straha u neizvjesnim situacijama?

Gubitak je posebno složena pojava kad je riječ o posljedicama koje ostavlja na osobu, ali i kad je riječ o vrstama gubitaka koje postoje. Gubici su česta pojava u ljudskom životu i potpuno su univerzalni te ne postoji osoba koja ga tijekom života nije ili u budućnosti neće doživjeti (Arambašić, 2005). Sam doživljaj gubitak ne mora isključivo biti vezan uz smrt, već gubitak može podrazumijevati odvojenost, preseljenje, prekid prijateljske ili romantične veze (Arambašić, 2005.). Postoje različite podjele pojma gubitaka, jedna od njih je od autora Olsona (2006.) koji je gubitke podijelio na one uzrokovane smrću i one koji to nisu. Arambašić (2005) gubitke dijeli na prirodne gubitke i one koji su izazvani ljudskim faktorom. U vrstu prirodnih gubitaka spadaju svi oni gubici na koje nije utjecao čovjek nego prirodne pojave kao što su bolesti, požari, poplave, potresi i slično. Dodatno se takva skupina dijeli na one očekivane i neočekivane gubitke (Arambašić, 2005.). S druge strane, gubici izazvani čovjekovim djelovanjem su ubojstva, prometne nesreće i slično.

Nadalje, postoje razvojni gubici koji su uobičajeni i očekivani te gubici koji su posljedica traumatskih događaja (Arambašić, 2005). Razvojni gubici podrazumijevaju odvajanja od poznatih okruženja kao što su vrtići i škole u djetinjstvu te odvajanja i preseljenja iz roditeljske kuće u odrasloj dobi. Gubici koji su posljedica traumatskih događaja mogu biti gubitak socijalnih odnosa, odnosno gubitak roditelja, prijatelja, partnera ili neke druge važne osobe. Nadalje simbolički gubici najčešće podrazumijevaju gubitak samopouzdanja, osjećaja sigurnosti ili ideala te gubici materijalnih vrijednosti (Arambašić, 2005). Gubici su općenito ljudima teški i zahtjevni za suočavanje zbog činjenice da gubitak uključuje više gubitaka odjednom

(Arambašić, 2005). Naime, gubitkom osobe ne gubimo samo tu osobu nego i potencijalni izvor podrške, privrženosti i stabilnosti.

Gubitak bliske osobe smrću, osobito neočekivani gubitak, stresan je životni događaj za djecu i za odrasle. S obzirom na središnju ulogu bliskih odnosa kroz životni tijek i širok raspon fizičkih, kognitivnih i emocionalnih procesa u svakodnevnom životu, gubitak bliskih odnosa jedinstven je među stresnim iskustvima i može imati različite psihološke učinke (Keyes i sur., 2014.). Dakle, pošto je gubitak univerzalna pojava, svaka osoba može na različiti način doživljavati sam gubitak i njegove posljedice. Doka (1999.) ističe kako težina gubitka često ovisi o različitim okolnostima i načinima na koje se gubitak dogodio te o prirodi odnosa sa osobom koja je izgubljena i svime onime što se dodatno gubi uz središnji gubitak.

3. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je ispitati u kojoj je mjeri strah od COVID-19 virusa određen strahom od gubitka bliskih osoba te istražiti razlike u tom strahu s obzirom na stil privrženosti, formativni doživljaj gubitka u djetinjstvu te percipiranu socijalnu podršku.

Problemi i hipoteze:

1. Utvrditi postoji li povezanost razine straha od COVID-19 virusa i razine straha od gubitka bliske osobe.

Hipoteza 1: Pretpostavlja se da će postojati pozitivna povezanost između razine straha od COVID-19 virusa i razine straha od gubitka bliske osobe, to jest očekuje se da će sudionici s višim razinama straha od COVID-19 virusa imati višu razinu straha od gubitka bliske osobe.

2. Ispitati razlike u razini straha od COVID-19 virusa te razini straha od gubitka bliske osobe između osoba sa sigurnim i nesigurnim stilom privrženosti

Hipoteza 2: Pretpostavlja se da će postojati razlika u razini straha od COVID-19 virusa između osoba sa sigurnim stilom privrženosti i osoba s nesigurnim stilom privrženosti, to jest osobe sa nesigurnim stilom privrženosti će doživljavati veću razinu straha od COVID-19 virusa.

Hipoteza 3: Pretpostavlja se da će postojati razlika u razini straha od gubitka bliske osobe u odnosu na stil privrženosti, odnosno osobe sa sigurnim stilom će doživljavati manju razinu straha od gubitka bliske osobe od osoba s nesigurnim stilom privrženosti.

3. Ispitati razlike u razini straha od COVID-19 virusa te razini straha od gubitka bliske osobe s obzirom na iskustvo formativnog gubitka u djetinjstvu

Hipoteza 4: Pretpostavlja se da će postojati značajna razlika u razini straha od COVID-19 virusa između osoba koje su doživjele u djetinjstvu gubitak koji je značajno utjecao na njih i osoba koje nisu. One osobe koje nisu doživjele značajan gubitak bliske osobe u djetinjstvu doživljavat će nižu razinu straha od COVID-19 virusa nego osobe koje su doživjele značajan gubitak bliske osobe u djetinjstvu.

Hipoteza 5: Pretpostavlja se da će postojati značajna razlika u razini straha od gubitka bliske osobe između osoba koje su doživjele u djetinjstvu gubitak koji je značajno utjecao na njih i osoba koje nisu, odnosno osobe s doživljenim gubitkom u djetinjstvu će doživljavati veću razinu straha od gubitka bliske osobe, od onih osoba koje nisu doživjele teži gubitak u djetinjstvu.

4. Utvrditi postoji li povezanost razine straha od COVID-19 virusa te razine straha od gubitka bliske osobe s razinom percipirane socijalne podrške

Hipoteza 6: Očekuje se negativna povezanost između razine straha od COVID-19 virusa i razine socijalne podrške, to jest očekuje se da će sudionici s nižim razinama straha od COVID-19 virusa imati višu razinu percipirane socijalne podrške.

Hipoteza 7: Očekuje se negativna povezanost između razine straha od gubitka bliske osobe i percipirane socijalne podrške, to jest očekuje se da će sudionici s višim razinama straha od gubitka bliske osobe imati nižu percipiranu socijalnu podršku.

4. METODA

4.1. UZORAK

U istraživanju je sudjelovalo 346 ispitanika od kojih 106 nije ispunilo upitnik u potpunosti, stoga su njihovi odgovori isključeni iz obrade. Konačni uzorak čini 240

punoljetnih osoba, što je 69,36% od ukupnog broja osoba koje su pristupile istraživanju. Većinu uzorka uključenog u obradu podataka (77,9%) činile su žene. Dob sudionika kretala se u rasponu od 18 do 59 godina ($M=26,9$; $SD=8,4$). Većina ispitanika (42,5%) živjela je u djetinjstvu u manjim mjestima od 1 000 do 10 000 stanovnika, dok ih većina trenutno živi u većim gradovima od 100 000 stanovnika i više. Detaljniji prikaz demografskih podataka prikazan je u *Tablici 4.1.*

Tablica 4.1. Demografski podaci o uzorku koji je sudjelovao u istraživanju (N=240)

		<i>f</i>	%
Veličina mjesta u kojem su proveli većinu djetinjstva	Manje od 1000 stanovnika	31	12,9
	Od 1000 do 10 000 stanovnika	102	42,5
	10 000 do 100 000 stanovnika	76	31,7
	Više od 100 000 stanovnika	31	12,9
Veličina mjesta u kojem trenutno žive	Manje od 1000 stanovnika	11	4,6
	Od 1000 do 10 000 stanovnika	59	24,6
	10 000 do 100 000 stanovnika	70	29,2
	Više od 100 000 stanovnika	100	41,7

Što se tiče socio-emocionalnog konteksta odrastanja, podaci o tipu obitelji u kojoj su ispitanici odrasli govore kako je samo mali postotak njih (6,7%) odrastao izvan biološke obitelji (Tablica 4.2.). Međutim, čak 32,5% uzorka izjavljuje da je tijekom djetinjstva iskusilo (dugo)trajno odvajanje/gubitak bliske osobe (člana obitelji, bliskog prijatelja) za koje smatraju da je značajno djelovalo na njih.

Tablica 4.2. Tip obitelji u kojoj su ispitanici odrastali najveći dio svoj djetinjstva

	<i>f</i>	%
U obitelji u koju sam došao/la rođenjem, pod skrbi biološkog/ih roditelja	224	93,3
U obitelji u kojoj su mi skrbnici bili bliža rodbina (npr. baka, djed, stariji brat, starija sestra)	2	0,8
U posvojiteljskoj obitelji (u koju sam došao/la posvojenjem)	11	4,6
U udomiteljskoj obitelji (u koju sam došao/la udomljenjem)	1	0,4
Nisam odrastao/la u obitelji	1	0,4

4.2. POSTUPAK

Istraživanje je provedeno online metodom, tijekom veljače i ožujka 2022. godine. Upitnik je u elektronskom obliku kreiran u programu „LimeSurvey“, a potom je pozivno pismo za sudjelovanjem u istraživanju s poveznicom na upitnik objavljeno u studentskim grupama različitih fakulteta i grupama studentskih domova te prosljeđeno u različite neformalne grupe s uputom da oni koji su u kategoriji punoljetnih osoba ispune anketu i istu prosljede onima koji zadovoljavaju kriterij punoljetnosti.

Na uvodnoj stranici upitnika sudionici su bili upoznati sa svrhom istraživanja, anonimnošću i dobrovoljnošću, a upitnik su rješavali jednokratno. Na početku svakog dijela upitnika bila je napisana detaljna uputa načina ispunjavanja te značenje stupnjeva na zadanoj skali. U slučaju da su ispitanici imali određena pitanja ili bi ih zanimali rezultati, ostavljena je email adresa na koju su se mogli javiti kako bi dobili određene odgovore ili povratne informacije. Dodatno, na kraju upitnika nalazile su se informacije o psihološkom centru koji pruža besplatnu psihološku pomoć – kako bi sudionici znali kome se javiti ako se, njima samima ili nekome iz njihove okoline, dogodi potreba za psihološkom pomoći i podrškom.

4.3. MJERNI INSTRUMENTI

Strah od COVID-19 virusa se mjerio Skalom Covid stresa (eng. *Covid Stress Skale*) autora Taylor i suradnika (2020.) koja je prevedena na hrvatski jezik u radu Franušić (2021.). Izvorno je skala sastavljena od 36 čestica. Skala se sastoji od ukupno šest subskala pod nazivima: opasnost, socio-ekonomske posljedice, ksenofobija, zaraza, traumatski stres i kompulzivno provjeravanje. Kroz navedenih šest subskali provjerava se strah od opasnosti koronavirusa, strah od socio-ekonomskih posljedica pandemije, ksenofobija, razina kompulzivnog traženja i provjeravanja informacija o virusu te simptomi traumatskog stresa povezanog s koronavirusom. Za potrebe ovog rada korištena je samo prva subskala „opasnost“ sastavljena od 6 čestica. Zadatak ispitanika bio je označiti svoj stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali od 5 stupnjeva u rasponu od 0 (nimalo/nikad) do 4 (izuzetno/gotovo uvijek). Skale su bodovane zbrajanjem čestica. Viši rezultati na skali ukazuju na višu razinu straha povezanog s

koronavirusom. Pouzdanost subskale prevedene na hrvatski jezik je 0,89 (Franušić, 2021.), dok je Cronbach's Alpha u slučaju ovog istraživanja $\alpha = 0,842$. Primjeri tvrdnji u skali su *Zabrinut/a sam da bih se mogao zaraziti virusom, Zabrinut/a sam da socijalno distanciranje nije dovoljno kako bih se zaštitio/la od virusa*.

Strah od gubitka bliske osobe mjerio se jednom česticom formiranom za potrebe ovog istraživanja. Na tvrdnju *Zabrinut/a sam da ću izgubiti blisku osobu zbog zaraze koronavirusom* ispitanici su na skali od 0 (nimalo/nikad) do 4 (gotovo uvijek) trebali označiti stupanj slaganja.

Stil privrženosti ispitao se upitnikom privrženosti (eng. *Relationship questionnaire*) autora Bartholomewa i Horowitz (1991.). Iako postoje različite podjele privrženosti u odrasloj dobi, u ovom istraživanju odabrana je klasifikacija na četiri stila privrženosti u čijoj su podlozi dvije glavne dimenzije privrženosti: model o sebi i model o drugima koje prvi spominje Bowlby (1988.). Dakle, upitnik se sastoji od četiri odlomka koja opisuju četiri stila privrženosti: sigurni (pozitivan i model o sebi i o drugima), zaokupljeni (negativan model o sebi, pozitivan o drugima), plašljivi (negativan model i o sebi i o drugima) i odbijajući (pozitivan model o sebi, negativan o drugima). U ovom upitniku zadatak sudionika je da prvo odaberu kategorijalno jedan od četiri odlomka koji ih najbolje opisuje, a zatim na skali od 1 (Uopće se ne odnosi na mene) do 7 (Potpuno se odnosi na mene) procjenjuju za svaki odlomak koliko ih dobro opisuje čime ovaj upitnik pruža mogućnost dobivanja kategorijalnih i kontinuiranih podataka o privrženosti. Za potrebe ovog istraživanja u obzir su uzete samo inicijalne kategorizacije tj. samoprocjene sudionika koji stil ih najbolje opisuje.

Iskustvo gubitka bliske osobe ispitano je jednom česticom koja je konstruirana za potrebe ovog istraživanja. Ispitanici su na pitanje *Jeste li tijekom djetinjstva iskusili (dugo)trajno odvajanje/gubitak bliske osobe (člana obitelji, bliskog prijatelja) za kojeg smatrate da je značajno djelovalo na Vas?* trebali označiti „Jesam“ ili „Nisam“.

Percepcija socijalne podrške ispitala se Skalom procjene socijalne podrške (eng. *Social Support Appraisal Scale*) autora Vauxa i suradnika (1986., prema Kurtović, 2013.) koja je prevedena na hrvatski i sastoji se od 24 čestice koje se odnose na tri kategorije socijalne podrške -obitelj, prijatelje i kolege na poslu. Za potrebe ovog rada korištene su samo subskale vezane uz obitelj (8 čestica) i prijatelje (8 čestica). Zadatak

sudionika bio je da iskažu scoje (ne)slaganje s tvrdnjama na skali od 5 stupnjeva gdje 1 označava *Uopće nije točno za mene*, 2 - *Uglavnom nije točno za mene*, 3 - *Niti je točno niti je netočno za mene*, 4 - *Uglavnom je točno za mene*, 5 - *Potpuno je točno za mene*. Corcoran i Fisher (1987., prema Kurtović, 2013.) dobili su na svom uzorku koeficijente pouzdanosti u rasponu od 0,81 do 0,90. Koeficijenti unutrašnje konzistencije na hrvatskom jeziku za pojedine podskale bili su 0,92 za obitelji i 0,90 za prijatelje (Kurtović, 2013.), dok je na uzroku ovog istraživanja utvrđen Cronbach's Alpha koji je iznosio $\alpha = 0,92$ za obje kategorije. Primjer tvrdnje za subskalu obitelji je: *Ne osjećam se blizak/bliska s članovima svoje obitelji*, a za subskalu prijatelji: *Prijatelji me poštuju*.

Općim upitnikom konstruiranim u svrhu ovog istraživanja, prikupljeni su sljedeći demografski podaci: spol, godina rođenja, oblik obitelji u kojoj je osoba odrasla (i eventualno godinu promijene oblika obitelji – ukoliko je do toga došlo), veličinu mjesta odrastanja i veličinu trenutnog mjesta boravišta.

4.4. OBRADA PODATAKA

Obrada podataka je napravljena u programu IBM SPSS 26.0, a korištene su sljedeće statističke metode:

1. Metode deskriptivne statistike (aritmetička sredina, medijan, standardna devijacija, poluinterkvartilno raspršenje i frekvencije odgovora),
2. Mann-Whitney Test – neparametrijski test za testiranje razlika između dviju nezavisnih skupina podataka
3. Spearmanov koeficijent korelacije

Prije same obrade podataka napravljena je provjera preduvjeta za korištenje parametrijskih testova. Rezultati Levenovog testa pokazali kako su varijance homogene za svaki promatrani odnos među varijablama ($p > 0,05$). Veličine uspoređivanih grupa za provjeravanje postavljenih problema su bile podjednake veličine. Kolmogorov-Smirnovim testom utvrđeno je da kod pojedinih varijabli postoji odstupanje od normalne distribucije, odnosno distribucija rezultata varijable socijalne podrške je negativno asimetrična ($t = 0,134$, $p < 0,05$), a distribucija rezultata

varijable straha od COVID-19 virusa je pozitivno asimetrična ($t=0,167$, $p<0,05$). S obzirom da u pojedinim varijablama nije bio zadovoljen uvjet normalnosti distribucije, odlučeno je da se koriste neparametrijski statistički postupci.

5. REZULTATI

Na početku su izračunate deskriptivne vrijednosti ispitivanih varijabli (*Tablica 5.1.*). Iz *tablice 5.1.* može se uočiti kako ispitanici u prosjeku iskazuju izrazito visoku razinu socijalne podrške. Budući da je ljestvica socijalne podrške u ovom istraživanju bila dvofaktorska, očitane su i vrijednosti podljestvica iz kojih se može vidjeti da je percipirana podrška od strane obitelji nešto viša od percipirane podrške od strane prijatelja. S druge strane, sudionici u prosjeku izražavaju nižu razinu straha od COVID-19 virusa te umjerenu razinu straha od gubitka bliske osobe. Broj osoba koje su označile nesigurni stil privrženosti je $N=146$ (60,8%), dok je onih sa sigurnim stilom privrženosti $N=94$ (39,2%). Broj osoba koje su doživjele značajan gubitak u djetinjstvu je $N=80$ (33,3%), dok je ostatak $N=160$ (66,7%) ispitanika označilo kako nisu doživjeli gubitak koji je značajno utjecao na njih.

Tablica 5.1. Deskriptivne vrijednosti ljestvica korištenih u istraživanju

	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>MR</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>C</i>	<i>IQ</i>
SOCIJALNA PODRŠKA (UKUPNO)	2	5	1-5	4,33	0,601	4,47	,80
SOCIJALNA PODRŠKA (PRIJATELJI)	1,63	5	1-5	4,22	0,707	4,32	1,0
SOCIJALNA PODRŠKA (OBITELJ)	1,75	5	1-5	4,43	0,707	4,75	0,88
COVID STRAH (OPASNOST)	0	3,67	0-4	1,46	0,881	1,33	1,17
STRAH OD GUBITKA BLISKE OSOBE	0	4	0-4	1,94	1,291	2,00	2,0

Kako bi se ispitao prvi postavljeni problem tj. provjerila povezanost razine straha od COVID-19 virusa i razine straha od gubitka bliske osobe izračunat je Spearmanov koeficijent korelacije. U skladu s očekivanjima, dobivena je značajna umjerena pozitivna povezanost između razine straha od COVID-19 virusa i razine straha od gubitka bliske osobe ($r=0,634, p<0.01$). Odnosno, osobe koje percipiraju višu razinu straha od COVID-19 virusa češće će doživljavati višu razinu straha od gubitka bliske osobe čime je potvrđena afirmativna hipoteza. Koeficijent determinacije iznosi 40,2% što označava da je veza između straha od COVID-19 virusa i straha od gubitka bliske osobe srednje jakosti, odnosno da te dvije varijable dijele 40,2% zajedničke varijance.

Kako bi odgovorili na drugi postavljeni problem istraživanja korišten je Mann-Whitneyev U test te je pomoću njega provjereno postoje li značajne razlike u razini straha od COVID-19 virusa u odnosu na stil privrženosti (*Tablica 5.2.*). Iako su ispitanici trebali odabrati jedan od moguća četiri stila privrženosti, u obradi podataka gledale su se razlike između sigurnog i nesigurnog stila privrženosti, zbog čega su sudionici s tri stila nesigurne privrženosti (odbijajući, plašljivi i zaokupljeni) grupirani u istu skupinu.

Tablica 5.2. Prikaz Mann-Whitneyevog U testa razlika u razini straha od COVID-19 virusa između sudionika sa sigurnim (N=94) i nesigurnim (N=146) stilom privrženosti

	STIL PRIVRŽENOSTI	<i>M</i>	<i>M</i> <i>RANG</i>	<i>M-W U</i>	<i>p</i>
STRAH OD COVID-19 VIRUSA	SIGURNO PRIVRŽENI	1,31	109,81	5857	,021
	NESIGURNO PRIVRŽENI	1,56	127,38		

U *tablici 5.2.* može se vidjeti kako sigurno privržene osobe doživljavaju nižu razinu straha od COVID-19 virusa u odnosu na nesigurno privržene osobe – i ta se razlika pokazala statistički značajnom ($M-W U=5857, p<0,05$). Sljedeće što se provjerilo obradom podataka je postoje li razlike u razini straha od gubitka bliske osobe u odnosu

na stil privrženosti. U *tablici 5.3.* prikazani su rezultati koji potvrđuju postojanje značajnih razlika u razini straha od gubitka bliske osobe između sigurno i nesigurno privrženih osoba ($M-W U=5536, p<0,05$). Osobe s nesigurnim stilom privrženosti češće će doživljavati višu razinu straha od gubitka bliske osobe nego osobe sa sigurnim stilom privrženosti.

Tablica 5.3. Prikaz Mann-Whitneyevog U testa razlika u razini straha od gubitka bliske osobe između sudionika sa sigurnim (N=94) i nesigurnim (N=146) stilom privrženosti

STIL PRIVRŽENOSTI		M	M RANG	M-W U	p
STRAH OD GUBITKA BLISKE OSOBE	SIGURNO PRIVRŽENI	1,67	106,39	5536	,010
	NESIGURNO PRIVRŽENI	2,12	129,58		

Kako bi se odgovorilo na treći problem istraživanja, korišten je Mann-Whitneyev U test za provjeru postoje li razlike u razini straha od COVID-19 virusa između osoba koje su ili nisu doživjele gubitka bliske osobe u djetinjstvu. U *tablici 5.4.* vidimo kako se razlika između te dvije skupine sudionika nije pokazala statistički značajnom ($M-W U= 6247, p>0,05$). Prema ovim rezultatima doživljeni formativni gubitak u djetinjstvu ne doprinosi povećanju straha od COVID-19 virusa.

Tablica 5.4. Prikaz Mann-Whitneyevog U testa razlika u razini straha od COVID-19 virusa između sudionika koji su tijekom djetinjstva doživjeli formativni gubitak bliske osobe (N=80) i onih koji to nisu (N=160)

DOŽIVLJENI GUBITAK BLISKE OSOBE		M	M Rang	M-W U	p
STRAH OD COVID-19 VIRUSA	DA	1,45	119,59	6247	,949
	NE	1,47	120,20		

U tablici 5.5. prikazani su rezultati Mann-Whitneyevog testa kojim se ispitalo postoje li razlike u razini straha od gubitka bliske osobe između osoba koje jesu i onih koje nisu doživjele gubitak bliske osobe u djetinjstvu. Suprotno očekivanjima, između osoba koje su doživjele gubitak bliske osobe u djetinjstvu i osoba koje nisu doživjele gubitak bliske osobe u djetinjstvu nema statistički značajne razlike u doživljenoj razini straha od gubitka bliske osobe te se time odbacuje afirmativna hipoteza ($M-W U=6031,5, p>0,05$).

Tablica 5.5. Prikaz Mann-Whitneyevog U testa razlika u razini straha od gubitka bliske osobe između sudionika koji su tijekom djetinjstva doživjeli formativni gubitak bliske osobe ($N=80$) i onih koji to nisu ($N=160$)

	DOŽIVLJENI GUBITAK	M	M $RANG$	$M-W U$	p
STRAH OD GUBITKA BLISKE OSOBE	DA	2,0	123,17	6031,5	,613
	NE	1,91	118,46		

Kako bi se odgovorilo na posljednji postavljeni problem izračunat je Spearmanov koeficijent korelacije kojim se provjerilo postoji li povezanost između razine straha od COVID-19 virusa i razine straha od gubitka bliske osobe s razinom percipirane socijalne podrške.

Suprotno očekivanjima, rezultati pokazuju kako strah od COVID-19 virusa nije značajno povezan sa socijalnom podrškom, odnosno da osobe s višom razinom straha od COVID-19 virusa neće češće percipirati manju razinu socijalne podrške ($r=-0,068, p>0,05$).

Posljednje što je provjereno je povezanost razine straha od gubitka bliske osobe i razine socijalne podrške. U ovom slučaju također se odbacuje afirmativna hipoteza jer rezultati pokazuju kako ne postoji značajna povezanost između razine straha od gubitka bliske osobe i razine percipirane socijalne podrške ($r=0,031, p>0,05$).

6. RASPRAVA

Cilj istraživanja je bio ispitati u kojoj je mjeri strah od COVID-19 virusa određen strahom od gubitka bliskih osoba te nakon toga dodatno istražiti razlike u tom strahu s obzirom na stil privrženosti, formativni doživljaj gubitka u djetinjstvu te percipiranu socijalnu podršku. U svrhu odgovora na prvi istraživački problem provjerilo se postoji li značajna povezanost između varijabli razine straha od COVID-19 virusa i razine straha od gubitka bliske osobe. Iako postoji asimetričnost u distribuciji podataka odnosno prosječno ispitanici doživljavaju nisku razinu straha od COVID-19 virusa, dobiveni rezultati pokazali su kako su strah od COVID-19 virusa i strah od gubitka bliske osobe značajno visoko pozitivno povezani. Odnosno osobe koje doživljavaju veću opasnost od COVID-19 virusa doživljavati će češće veću razinu straha od gubitka bliske osobe. Takvi rezultati su u skladu s istraživanjem Mertensa i suradnika (2020.) gdje su dobiveni rezultati u kojima je povećani strah od virusa bio povezan s percipiranim rizicima za voljene osobe, ali i anksioznošću. Također istraživanje Cerda i suradnika (2022.) pokazalo je kako je povećani strah od COVID-19 virusa najčešće povezan sa strahom za bliske osobe te što je bliska osoba u većem riziku od zaraze i težih posljedica zaraze, to je strah od virusa veći. Uvidom u koeficijent determinacije opaža se da je ta dva straha dijele 40% zajedničkih faktora – što demonstrira važnost socijalne mreže za ukupno funkcioniranje pojedinca.

U ovom istraživanju pokazalo se da će osobe sa sigurnim stilom percipirati manji strah od COVID-19 virusa te manji strah od gubitka bliskih osoba u odnosu na osobe sa nesigurnim stilom privrženosti. Dakle, postavljena afirmativna hipoteza je potvrđena, a objašnjenje za takve rezultate slijedi teoriju privrženosti i rezultate istraživanja u kojem se karakterizira sigurno privržene osobe kao opuštenije pri uključivanju u potragu za podrškom i adaptivnim metodama suočavanja (Horowitz i Strac, 2010.). S druge strane nesigurno privržene osobe vjerojatnije će imati manje želje za traganjem i osiguravanjem podrške sebi i drugima zbog čega strah može biti viši (Horowitz i Strac, 2010.). Objašnjenje rezultata može biti i to što gubitak određenih bliskih osoba za pojedince s nesigurnim stilom može predstavljati izvor nesigurnosti i izniman stres, a pogotovo to može biti zabrinjavajuće s obzirom na to da je istraženo kako osobe sa nesigurnim stilom teže neadaptivnim emocionalnim odgovorima (Moccia i sur.,

2020.). Prema Mikulinceru i Shaveru (2007.) sigurno privržene osobe kod suočavanja s prijetnjama, češće imaju više povjerenja u druge, optimističniji su u pogledu na posljedice te vjeruju u sposobnost i adaptivne metode suočavanja s prijetnjom pa je moguće da i to u određenoj mjeri doprinosi rezultatima dobivenim ovim istraživanjem. Osobe sa nesigurnim stilom privrženosti općenito teže stvaraju bliske odnose te im opreznije pristupaju nego li osobe sa sigurnim stilom privrženosti. Također, smatra se da stresne situacije aktiviraju sustav privrženosti, a istraživanje Kidda i suradnika (2011., prema Moccio i sur. 2020.) potvrđuje povezanost stila privrženosti i odgovora na stres tijekom odrasle dobi. Moguće je da su tako i rezultati ovog istraživanja odraz aktiviranja stila privrženosti u neugodnim situacijama – što je u slučaju sigurno privrženih osoba dovelo do smanjenja neugodnih emocija zbog adaptivnih načina suočavanja

Trećim postavljenim problemom željelo se ispitati postoje li razlike u razini straha od COVID-19 virusa i razini straha od gubitka bliske osobe između onih koji su doživjeli značajan gubitak u djetinjstvu i onih koji nisu. Suprotno očekivanjima pokazalo se da nisu pronađene značajne razlike među određenim skupinama. Odnosno, osobe koje jesu doživjele određeni gubitak/traumu neće time češće doživljavati veći strah od gubitka bliske osobe niti će doživljavati veći strah od COVID-19 virusa. Prema literaturi bliski odnosi utječu na širok raspon fizičkih, kognitivnih i emocionalnih procesa u svakodnevnom životu (Waters i Cummings, 2000., prema Keyes i sur., 2014.). Oni mogu dati važan doprinos samopoimanju sebe, drugih i percepciji različitih životnih situacije pa tako gubitak bliske osobe može imati jedinstvene psihološke učinke (Keyes i sur., 2014.), no ovim istraživanjem nisu dobivene razlike koje bi to potvrdile. Ipak, takvi rezultati mogu se objasniti pretpostavkom Cohena i suradnika (2002.) da prethodna iskustva gubitka posebno u djetinjstvu mogu usmjeriti osobu na više adaptivne načine percipiranja potencijalnih gubitaka ili strahova. Stoga, upravo naučeni adaptivni načini suočavanja sa gubitkom, a time i strahom su mogli utjecati na rezultate ovog istraživanja čime razlike nisu potvrđene.

Na kraju se ispitala povezanost razine straha od COVID-19 virusa i razina straha od gubitka bliske osobe sa socijalnom podrškom. Suprotno očekivanjima, pokazalo se da osobe koje percipiraju nižu razinu socijalne podrške neće nužno doživljavati višu razinu straha od COVID-19 virusa niti višu razinu straha od gubitka bliske osobe u

odnosu na osobe s višom razinom socijalne podrške. Iako različiti autori navode kako je socijalna podrška važan čimbenik u stresnim događajima i da socijalni činitelji i interpersonalni odnosi mogu zaštititi pojedinca od negativnih posljedica stresa te ublažiti strah (Heller i sur., 1986.; Mikulincer i Shaver, 2007.) rezultati u ovom istraživanju to ne potvrđuju. Negativna povezanost između straha od COVID-19 virusa i socijalne podrške pokazala se značajna u istraživanju Chena i suradnika (2021., prema Yang, 2022.), dok su u istraživanju Alnazly i suradnika (2021., prema Yang, 2022.) dobiveni suprotni rezultati, odnosno pronađena je pozitivna povezanost između navedenih varijabli koja se objašnjava djelomično time da viša razina socijalne podrške donosi i veći protok informacija koje mogu doprinijeti većoj razini straha od virusa. S obzirom da postoje nalazi koji govore u prilog tvrdnji da je socijalna podrška povezana sa strahom od COVID-19, moguće je da je neznčajna povezanost rezultat metodoloških ograničenja ovog istraživanja.

Zaključno, rezultati ovog istraživanja nam prikazuju kako u mjerenju straha od COVID-19 virusa treba uzeti u obzir strah od gubitka bliske osobe jer je upravo to jedan od aspekata koji određuje ukupni strah vezan uz virus. Objašnjenje dobivenih razlika u strahu od COVID-19 virusa i gubitaka bliskih osoba povezanih sa (ne)sigurnim stilom privrženosti može se potražiti u teoriji privrženosti, koja daje uvid u to kako iskustva privrženosti s drugima djeluju na percepciju budućih kriznih situacija. Nalazi ovog istraživanja sugeriraju da pojedinačnim razlikama u strahu od COVID-19 virusa i strahu od gubitka bliskih osoba uslijed zaraze doprinosi stil privrženosti, ali ne i formativni gubitak bliske osobe u djetinjstvu (barem ne operacionaliziran kako je bio u ovom istraživanju). I u konačnici rezultati pokazuju kako socijalna podrška ne igra ulogu u razini straha od COVID-19 virusa u razini straha od gubitka bliske osobe što je suprotno očekivanjima utemeljenim na rezultatima drugih istraživanja i što bi se dodatnim istraživanjima uz izmjene metodoloških ograničenja trebalo još dodatno provjeriti.

6.1. METODOLOŠKA OGRANIČENJA I DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Nekoliko je središnjih nedostataka koji ograničavaju zaključke na temelju rezultata dobivenih u ovom istraživanju. Te nedostatke možemo podijeliti na ograničenja u metodi prikupljanja podataka, metodi uzorkovanja, mjernim instrumentima te vremenu prikupljanja podataka. Iako online metoda prikupljanja podataka ima svojih prednosti (jednostavan pristup sudionicima iz različitih dijelova države, obuhvaćanje širokog raspona dobi sudionika, povećani dojam anonimnosti te jednaka uputa bez interakcije sa sudionicima), potencijalni nedostaci izviru iz nemogućnosti kontrole uvjeta ispunjavanja upitnika, auto-selekcije sudionika te upitne reprezentativnosti uzorka. Nadalje, metoda uzorkovanja bila je neprobabilistička tj. uzorak je bio prigodan pošto su sudjelovale osobe koje su bile najdostupnije, a sudionici su u istraživanju sudjelovali dobrovoljno pa je moguće da su, nakon prvog pogleda na upitnik, samo osobe dovoljno motivirane za takvu vrstu aktivnosti nastavile s ispunjavanjem. Osim toga, nedostatke možemo pronaći i u mjernim instrumentima. Tako primjerice mjerni instrument stila privrženosti, iako ima dobru konstruktnu, konvergentnu i diskriminativnu valjanost, u većini slučajeva pokazuje nisku pouzdanost jer se stil mjeri samo jednim pitanjem (Garbarino, 1998.).

U ovom istraživanju su čak tri varijable (privrženost, strah od gubitka bliske osobe te formativni gubitak bliske osobe u djetinjstvu) mjerene samo jednim pitanjem pa bi u nekim budućim istraživanjima vrijedilo istražiti dolazi li se do jednakih rezultata kada se isti konstrukti mjere drugim instrumentima. Koristiti jednu česticu nije preporučljivo, a osobito u slučaju konstrukata koji su ključni za istraživanje poput doživljenih gubitka i složenih konstrukata kao što je, primjerice, strah od gubitka i stil privrženosti. Prema tome, iako je to u ovom istraživanju svjesno odabrano zbog smanjenja broja pitanja u cijelom upitniku, korištenje jedne čestice za mjerenje nekih konstrukata jedan je od nedostatak istraživanja. Nadalje, mjerni instrument za konstrukt socijalne podrške mjeri subjektivnu percepciju socijalne podrške, no u literaturi postoji podjela na percipiranu i primljenu socijalnu podršku (Eagle i sur., 2019.). U tom slučaju subjektivna podrazumijeva subjektivnu evaluaciju podrške od drugih dok primljena podrška točnu kvantitativnu mjeru zaista primljene podrške. Stoga, zbog zaključaka različitih istraživanja (Haber i sur., 2007.; Lakey i sur., 2011.)

kako su te dvije vrste često različite, bilo bi zanimljivo i korisno ispitati postoji li razlika između tako postavljenih vrsta (i mjerenih) socijalnih podrška. Isto tako, postoji problem socijalne poželjnosti odgovora za korištene mjerne instrumente, što je moglo djelovati na rezultate koji općenito imaju tendenciju prema višim i nižim vrijednostima. Prikupljeni uzorak je isto tako neravnomjerno raspodijeljen po pitanju spola, odnosno znatno je više žena sudjelovalo u istraživanju. Zbog svega navedenog bilo bi dobro u budućim istraživanjima koristiti metode koje će više kontrolirati uvjete ispitivanja. S obzirom na temu istraživanja, posljednji nedostatak istraživanja je i vrijeme provođenja. Naime, pandemija je u vremenu prikupljanja podataka relativno jenjavala te je moguće da je zbog toga i strah od virusa bio manji. Zbog toga, postoji mogućnost kako bi rezultati bili drugačiji da se istraživanje provodio u vrhuncu pandemije ili direktno na početku pandemije kada su potencijalno neizvjesnost i strah bili značajno veći. Također, strah od gubitka i doživljeni gubitak mjerili su se jednom česticom te postoji mogućnost da bi se u slučaju upotrebe psihometrijski validiranih skala koje iste konstrukte mjere s više čestica dobili drugačiji rezultati. Korisno bi bilo odvojiti mjerenje samog doživljaja gubitka i osjećaja vezanih uz taj gubitak/traumu te tako utvrditi jesu li rezultati drugačiji.

Doprinos istraživanja ove teme svakako prikazuje važnost stila privrženosti i brige za druge u vremenima neizvjesnosti. Kako mi percipiramo sebe i druge igra važnu ulogu u tome kako ćemo se postaviti prema mogućoj opasnosti koja nam prijete. Kroz različita navedena istraživanja u ovo radu možemo uvidjeti kako su privrženost i bliskost s drugima važni čimbenici u čovjekovom životu i kako mogu odrediti put čovjekovih reakcija. Važno je naglasiti kako pandemija još uvijek nije gotova, možda dolazi novi val ili sličan virus – u takvom slučaju je važno identificirati koji su to rizični i zaštitni čimbenici te koje su nam skupine više izložene strahu/stresu ne bismo li im mogli pružiti pomoć i podršku prije/tijekom i nakon stresora.

7. ZAKLJUČAK

Kako bi se utvrdilo što je to što određuje kako ljudi percipiraju neizvjesne i novonastale rizične situacije, u ovom istraživanju ispitane su socio-emocionalne odrednice straha od COVID-19 virusa u pandemiji. Ispitivao se strah od gubitka bliske osobe, stil privrženosti ispitanika, razina percipirane socijalne podrške te doživljeni gubitak u djetinjstvu.

Obradom rezultata utvrđeno je da postoji značajna pozitivna povezanost straha od COVID-19 virusa i straha od gubitka bliske osobe, pri čemu postotak zajedničke varijance iznosi 40,2%. Također, utvrđeno je da osobe sa sigurnim stilom privrženosti doživljavaju nižu razinu straha od COVID-19 virusa i nižu razinu straha od gubitka bliski osoba u odnosu na osobe sa nesigurnim stilom privrženosti – moguće zbog toga što sigurno privržene osobe kod suočavanja s prijetnjama češće imaju više povjerenja u druge, optimističniji su u pogledu na posljedice te vjeruju u sposobnost i adaptivne metode suočavanja s prijetnjom.

Iako se pretpostavljalo da će osobe koje su doživjele formativni gubitak u djetinjstvu također pokazivati veće razine straha od COVID-19 virusa i straha od gubitka bliskih osoba uslijed zaraze, dobivene se razlike u ovom istraživanju nisu pokazale statistički značajnima – moguće zbog naučenih adaptivnih metoda suočavanja s gubitkom koja time umanjuju razlike između ove dvije skupine.

Zaključno, iako se pretpostavljalo da će veća razina percipirane socijalne podrške biti povezana s manjom razinom straha od COVID-19 virusa i straha od gubitka bliskih osoba, dobivene se razlike u ovom istraživanju nisu pokazale statistički značajnima – a s obzirom da ostali nalazi upućuju na postojanje značajne povezanosti (ponekad i u različitim smjerovima), moguće je da je razlog izostanka očekivane značajne povezanosti uzrokovan metodološkim ograničenjima ovog istraživanja.

8. LITERATURA

1. Arambašić, L. (2005.). *Gubitak, tugovanje, podrška*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Barrera, M., Sandler, I. N., & Ramsay, T. B. (1981). Preliminary development of a scale of social support: Studies on college students. *American Journal of Community Psychology*, 9(4), 435–447.
3. Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of personality and social psychology*, 61(2), 226-244.
4. Baumeister, R. F. & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
5. Blažeka Kokorić, S., & Gabrić, M. (2009). Razlike u ljubavnim vezama studenata sa sigurnim i nesigurnim stilovima privrženosti. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), 551-572.
6. Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Vol 1. Attachment*. NY: Basic Books.
7. Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York, NY: Basic Books.
8. Campbell, L., & Marshall, T. (2011). Anxious attachment and relationship processes: An interactionist perspective. *Journal of personality*, 79(6), 1219-1250.
9. Cerda, A. A., & García, L. Y. (2022). Factors explaining the fear of being infected with COVID-19. *Health Expectations*, 25(2), 506-512.
10. Cohen, J. A., Mannarino, A. P., Greenberg, T., Padlo, S., & Shipley, C. (2002). Childhood traumatic grief: Concepts and controversies. *Trauma, Violence, & Abuse*, 3(4), 307-327.
11. Cohen, S. & Willis, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.

12. Collins, N. L. & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–663.
13. Dabkowska, M., & Dabkowska-Mika, A. (2021). Potential Effects of the COVID-19 Pandemic on Children and Adolescents with Separation Anxiety Disorder. U F. Gabrielli & F. Irtelli (ur.), *Anxiety, Uncertainty, and Resilience During the Pandemic Period - Anthropological and Psychological Perspectives (online)*. London: IntechOpen. Posjećeno 20.4.2022. na mrežnoj stranici IntechOpen-a: <https://www.intechopen.com/books/10814>
14. DeWall, C. N., Lambert, N. M., Slotter, E. B., Pond Jr, R. S., Deckman, T., Finkel, E. J., ... & Fincham, F. D. (2011). So far away from one's partner, yet so close to romantic alternatives: Avoidant attachment, interest in alternatives, and infidelity. *Journal of personality and social psychology*, 101(6), 1302–1316.
15. Doka, K. J. (1999). A Primer on Loss and Grief. U Davidson, J. i Doka K. (ur.), *Living with Grief At Work, At School, At Worship* (str. 5-12). Washington, DC: The Hospice Foundation of America
16. Durkin K., Hewstone, M. & Stroebe, H. (2003). *Socijalna psihologija Europske perspektive*. Zagreb: Naklada Slap.
17. Eagle, D. E., Hybels, C. F., & Proeschold-Bell, R. J. (2019). Perceived social support, received social support, and depression among clergy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(7), 2055-2073.
18. Field, J., & Pond, R. (2018). How adoption affects the experience of adult intimate relationships and parenthood: A systematic review. *New Zealand Journal of Counselling*, 38(2), 24-56.
19. Franušić, L. (2021). *Stres u vrijeme pandemije koronavirusa: uloga psihološke otpornosti i nade u budućnost*. Diplomski rad. Zadar: Odjel za psihologiju
20. Garbarino, J. J. (1998). Comparisons of the constructs and psychometric properties of selected measures of adult attachment. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 31(1), 28-45.

21. Gere, J. & MacDonald, G. (2010). An update of the empirical case for the need to belong. *Journal of Individual Psychology, 66*(1), 93-115.
22. Haber, M. G., Cohen, J. L., Lucas, T., & Baltes, B. B. (2007). The relationship between self-reported received and perceived social support: A meta-analytic review. *American journal of community psychology, 39*(1), 133-144.
23. Heller, K., Swindle, R. W. & Jr., Dusenbury, L. (1986). Component social support processes: Comments and integration. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54*(4), 466-471.
24. Horowitz, L. M. & Strack, S. (2010). *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions*. NJ: John Wiley & Sons.
25. House, J. S. (1981). *Work stress and social support*. Reading, MA: Addison-Wesley.
26. Keyes, K. M., Pratt, C., Galea, S., McLaughlin, K. A., Koenen, K. C., & Shear, M. K. (2014). The burden of loss: unexpected death of a loved one and psychiatric disorders across the life course in a national study. *American Journal of Psychiatry, 171*(8), 864-871.
27. Kirkpatrick, L. A. & Hazan, C. (1994). Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study. *Personal Relationships, 1*(2), 123–142.
28. Kurtović, A. (2013). Odnos perfekcionizma i socijalne podrške s anksioznošću i depresivnošću kod studenata. *Medica Jadertina, 43*(4), 189-200.
29. Lakey B., Orehek E., Hain K.L. & Vanvleet M. (2011). Enacted support's links to negative affect isolated from trait influences. *Personal Social Psychology Bull. 36*(1):132–142.
30. Leonardi, G., Colonnello, V., Farinelli, M., Bertolotti, E. & Russo, P. M. (2021). One size does not fit all: individual differences in attachment style and fear of COVID-19 in hospitalized elderly patients. *Psychogeriatrics, 21*(5), 848-849.

31. Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Salemink, E., & Engelhard, I. M. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of anxiety disorders*, 74, 102-228.
32. Mikulincer, M. & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York : Guilford Press.
33. Mikulincer, M., Birnbaum, G., Woddis, D. & Nachmias, O. (2000). Stress and accessibility of proximity-related thoughts: exploring the normative and intraindividual components of attachment theory. *Journal of personality and social psychology*, 78(3), 509-523.
34. Moccia, L., Janiri, D., Pepe, M., Dattoli, L., Molinaro, M., De Martin, V., ... & Di Nicola, M. (2020). Affective temperament, attachment style, and the psychological impact of the COVID-19 outbreak: an early report on the Italian general population. *Brain, behavior, and immunity*, 87, 75-79.
35. Overall, N. C., Girme, Y. U., Lemay Jr, E. P. & Hammond, M. D. (2014). Attachment anxiety and reactions to relationship threat: The benefits and costs of inducing guilt in romantic partners. *Journal of personality and social psychology*, 106(2), 235-256.
36. Ozbay, F., Johnson, D. C., Dimoulas, E., Morgan III, C. A., Charney, D. & Southwick, S. (2007). Social support and resilience to stress: from neurobiology to clinical practice. *Psychiatry (Edgmont)*, 4(5), 35-40.
37. Pietromonaco, P. R. & Overall, N. C. (2022). Implications of social isolation, separation, and loss during the COVID-19 pandemic for couples' relationships. *Current opinion in psychology*, 43, 189-194.
38. Rajkumar, R. P. (2020). Attachment theory and psychological responses to the COVID-19 pandemic: a narrative review. *Psychiatria Danubina*, 32(2), 256-261.
39. Schimmenti, A., Billieux, J. & Starcevic, V. (2020). The four horsemen of fear: An integrated model of understanding fear experiences during the COVID-19 pandemic. *Clinical Neuropsychiatry*, 17(2), 41-45.
40. Segal, S., Sharabany, R. & Maaravi, Y. (2021). Policymakers as safe havens: The relationship between adult attachment style, COVID-19 fear, and regulation compliance. *Personality and Individual Differences*, 177.

41. Shumaker, S. A. & Brownell, A. (1984). Towards a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues*, 40, 11-36.
42. Sroufe, L.A. & Fleeson, J. (1986). *Attachment and the construction of relationships*. U W.W. Hartup, Z. Rubin (ur.), *Relationships and development*. Hillsdale. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
43. Steele, H. (2020). COVID-19, Fear and the Future: An Attachment Perspective. *Clinical Neuropsychiatry*, 17 (2), 97-99.
44. Taylor, S., Landry, C. A., Paluszek, M. M., Fergus, T., McKay, D. & Asmundson, G. J. G. (2020) COVID stress syndrome: Concept, structure, and correlates. *Depression and Anxiety*, 37(7), 1-9.
45. Vrticka, P. & Vuilleumier, P. (2012). Neuroscience of human social interactions and adult attachment style. *Frontiers in human neuroscience*, 6, 212-229.
46. Yang, Q., Kanjanarat, P., Wongpakaran, T., Ruengorn, C., Awiphan, R., Nochaiwong, S., ... & Wedding, D. (2022). Fear of COVID-19 and Perceived Stress: The Mediating Roles of Neuroticism and Perceived Social Support. *Healthcare*, (10)5, 812-832.